

Juris Pavlovičs

VIDZEMES LATVIEŠU KOMANDANTŪRU SISTĒMA VĀCU MILITĀRPĀRVALDES DARBĪBAS PERIODA SĀKUMPOSMĀ*

1941. gada vasaras okupācijas varu maiņu aptuveni trešdaļā Latvijas teritorijas raksturo kāda īpatnība, kas apskatāmajā periodā šādā formā nebija sastopama nevienā citā Eiropas valstī. Visā Vidzemes reģionā un daļēji arī Latgalē kara pirmajās dienās tūlīt pēc vērmahta ienākšanas sāka veidoties tā saucamās latviešu komandantūras, kas atšķirībā no līdzīgi dēvētām struktūrām Kurzemē vai, piemēram, Igaunijā precīzi atbilda šī vārda tiešajai nozīmei, jo to vadība un personāls gandrīz pilnībā sastāvēja no tikko demobilizētiem Latvijas teritoriālā korpusa karavīriem, kas bija saglabājuši kā uniformu, tā ieročus un turpināja ievērot militāro disciplīnu. Pats fakts, ka personas, kas pēc būtības bija nacistiem naidīgas armijas karavīri, netika saņemtas gūstā un kādu laiku darbojās paralēlās vietējās pašpārvaldes struktūrās, ir pārsteidzošs un neapšaubāmi nopietnas izpētes vērts.

Šī raksta mērķis ir analizēt Vidzemes latviešu komandantūru izveides un pastāvēšanas apstākļus no to pirmsākumiem 1941. gada jūlija pirmajās dienās līdz piespiedu likvidācijai, kas sākās jūlija pēdējā dekādē un ievilkās līdz augusta beigām jeb Civilpārvaldes izveides brīdim. Pētījums veikts ar nolūku noskaidrot, cik lielā mērā latviešu komandantūras šai laikā noteica vietējās dzīves procesus to darbības apvidos un kā norisa to mijiedarbība ar vācu komandantūrām. Atbilde uz šo jautājumu ļautu noteikt Latvijas iedzīvotāju līdzvainības pakāpi 1941. gada jūlijā – augustā Vidzemē veiktajās represijās pret civiliedzīvotājiem un to, kas bija šo akciju iniciators – vietējās latviešu organizācijas vai vērmahta pārstāvji.¹ Tas ir akūti nepieciešams kaut vai tāpēc, ka neapgāžamais vismaz daļēji patstāvīgo, latviešu militārpersonu organizēto komandantūru pastāvēšanas fakts dod nopietnu pamatu apsūdzēt mūsu tautu īpaši aktīvā un noziedzīgā sadarbībā ar okupantiem.

Okupācijas karaspēka komandantūru darbība Latvijā ir pētīta minimāli, latviešu komandantūru aktivitātes speciāli pētītas vienīgi

* LETONIKA Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmas "Letonika" ietvaros.

saistībā ar holokausta norisēm.² Tādēļ, tāpat kā daudzās citās ar okupācijas varu maiņas problemātiku saistītās jomās, šī raksta ietvaros sniegts jautājuma un procesu vispārējs raksturojums, formulējot pamatnostādnes un atstājot katras konkrētās komandantūras darbības dziļāku analīzi turpmākajiem, plašāka apmēra darbiem. Atbilde uz jautājumu, kā risinājās notikumi Latvijā pirmo haotisko vācu okupācijas nedēļu laikā, ir sarežģīta un prasīs daudz laika. Šis pētījums ir tikai pieticīgs solis ceļā uz to liktenīgo dienu patiesās būtības atklāšanu.

AVOTI UN HISTORIOGRĀFIJA

Pētnieki, kas rakstījuši par Vidzemi apskatāmajā periodā, jau atzīmējuši, ka pieejamais avotu materiāls ir pretrunīgs un daudzējādā ziņā nepietiekams. Latviešu policijas iestāžu fondu dokumenti par 1941. gadu Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kuru vidū īpaši izdalāms 1423. jeb Valmieras policijas fonds, sastāv no visnotaļ haotiskiem un ar nepietiekamu lietvedības prasmi gatavotiem dokumentiem. Sazināšanās ar vācu komandantūrām un rīkojumu saņemšana no tām gandrīz vienmēr, izņemot īpašus specifiski oficiālus gadījumus, kad attiecīgā pavēle parasti tika arī publicēta, notika mutiski.³ Par to, ka kaut kādi rīkojumi ir saņemti, var spriest vienīgi no latviešu komandantūru darbinieku turpmākās rīcības vai padoto atskaitēm augstākstāvošajiem par tikko negaidīti saņemtu rīkojumu. Ņemot vērā, ka nopietnas birokrātiskās darbības problēmas bija pat apriņķu pilsētu komandantūrām, kļūst skaidrs, kāpēc to apakšnodaļas mazākās apdzīvotās vietās neapguva pat elementāru dokumentu sastādīšanas prasmi un uz pieprasījumiem pēc informācijas atbildēja ar steigā uz neatbilstoša papīra rakstītām zīmītēm.⁴ Pagastu un pilsētu valžu fondu dokumenti raksturo tikai nelielu daļu no latviešu komandantūru aktivitātēm – parasti tie ir sākotnējie rīkojumi par kārtības noteikumiem vai bruņotu formējumu organizēšanu pagastos. Ārpus Vidzemes par reģiona latviešu komandantūrām tikpat kā neko nezināja, tādēļ visa saņemtā informācija bija gandrīz baumu līmenī. Pat slavenais A. Plensnera 1941. gada 10. jūlija latviešu paš aizsardzības formējumu saraksts ārpus komandieru vārdiem uzrāda tikai ļoti aptuvenus skaitļus.⁵

Arhīvu materiālu nepietiekamību nedaudz papildina preses izdevumi, kas tūlīt pēc vācu okupācijas iestāšanās sāka iznākt Cēsis un Valmierā. “Valmierietis” un “Cēsu Vēstis” publicēja svarīgākos vācu un latviešu komandantūru rīkojumus un to personāla neprofesionalitātes dēļ nerediģēja aculiecinieku ziņojumus par norisēm reģionā varu maiņas periodā, kas padara pēdējos par īpaši vērtīgiem avotiem.⁶ Daudzus strīdīgus jautājumus neizbēgami palīdz atrisināt memuāru literatūra, kas attiecībā uz šo periodu un reģionu jāiedala divās grupās. Pirmo pārstāv Latvijas armijas militārpersonu – parasti virsnieku

atmiņas par demobilizāciju vai bēgšanu no teritoriālā korpusa un dalību kādas latviešu komandantūras organizēšanā. Te īpaši jāizceļ K. Krastiņa un J. Simsona atmiņas par darbību partizānu grupās, kas pārņēma kontroli, respektīvi, Lubānā un Strenčos.⁷ Atzīstot militāro memuāristu precizitāti un lietišķumu, kas ļauj saprast, kādā veidā kļuva iespējams pats komandantūru dibināšanas fakts, vienlaikus jāatzīmē visu šīs grupas autoru specifiskā nosliece attaisnot jebkuras personiskās un kolēģu nekompetences kļūdas. Otrais memuāru rakstītāju paveids ir sabiedriski aktīvie Vidzemes iedzīvotāji, kas vēroja komandantūru darbību no malas. Diemžēl pirmajos vācu okupācijas mēnešos un nereti arī pēc tam iedzīvotāji netika informēti par jaunās varas ieviestajām pārvaldes struktūrām ne presē, ne arī publiskās sa-
nāksmēs, savukārt latviešu komandantūru darbinieki uzskatīja savu iestāžu pastāvēšanu par pašsaprotamu un nevēlējās plaši par tām stāstīt.⁸ Tāpēc visos notikumos tieši neiesaistīto cilvēku stāstos par komandantūru darbību nojaušama absolūta to funkciju neizpratne, kas prasa veikt memuāru teksta papildu atšifrēšanu.

Historiogrāfijā līdz pat 20. gs. 90. gadiem pats latviešu komandantūru pastāvēšanas fakts netika pieminēts. Vācu militār vēsturnieki uzskatīja par neiespējamu norādīt, ka nacistu karaspēks bija atkarīgs no vietējo iedzīvotāju bruņoto formējumu palīdzības, savukārt padomju pētnieki nevarēja un nedrīkstēja atzīt ļoti ievērojamu opozīciju pastāvošajam režīmam atsevišķos PSRS reģionos. Jāpiemin, ka pat tagad, atzīmējot no vietējiem iedzīvotājiem veidotu pašvaldības struktūru pastāvēšanu vācu okupētajos Krievijas apgabalos, krievu vēsturnieki atsakās pieņemt, ka šīs struktūras varēja būt kaut mazākā mērā patstāvīgas. 1973. gadā, pirmo reizi izvērtējot un raksturojot Latvijas teritorijā darbojušās vācu komandantūras, M. Vestermanis diemžēl nepieminēja analogiska paveida latviešu organizācijas, turklāt, uzskatot, ka vācu militār pārvaldes iestādes sāka pamest Latviju jau 1941. gada jūlija otrajā pusē, viņš ne tikai ignorēja sākotnējo bezvaras stāvokļa periodu, bet arī atteicās atzīt vācu komandantūru ilgstošu un visaptverošu ietekmi uz notikumiem mūsu zemē.⁹ Gandrīz vienlaikus trimdas militār vēsturnieki, gatavojot krājumu "Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā", šī izdevuma pirmajā sējumā ievietoja memuāru fragmentu par varu maiņu Cēsīs, no kura bija iespējams secināt, ka teritoriālā korpusa karavīru loma varas atjaunošanā nebija pasīva. 80. gadu beigās latviešu paš aizsardzības formējumu un līdz ar to arī komandantūru izpētei sakarā ar holokausta traģēdiju pievērsās A. Ezergailis un veica ļoti ievērojamu pētniecisko darbu. Diemžēl savos pētījumos Ezergailis tā arī neveltīja uzmanību faktam, ka par komandantūrām dēvētās latviešu militārās iestādes Vidzemē un citos Latvijas reģionos ievērojami atšķīrās pēc to vadības un personāla izcelsmes.¹⁰ Jauno gadu tūkstoši iesākot, tika publicēts H. Stroda pētījums par padomju

armijas Latvijas teritorijā dislocēto struktūrvienību, to skaitā teritoriālā korpusa sabrukumu kara pirmajās dienās, tādējādi izskaidrojot tik liela deklasētu latviešu karavīru skaita klātbūtni Vidzemes reģionā. Jāpiemin arī A. Urtāna raksts par holokausta norisēm Vidzemes apriņķī, kas, citā starpā, apraksta komandantūru izveides sākumposmu.¹¹

LATVIEŠU TERITORIĀLĀ KORPUSA KARAVĪRI BEZVARAS PERIODA APSTĀKĻOS

Vācijas-PSRS kara sākumu Sarkanās armijas 24. teritoriālais strēlnieku korpuss, kas apvienoja padomju karaspēka sastāvā iekļautās bijušās neatkarīgās Latvijas karaspēka daļas, sagaidīja savā pastāvīgajā mītnes vietā Litenes noietnē netālu no Gulbenes. Atsevišķas korpusa palīgvienību daļas bija izvietotas Rūjienā un Rīgā vai tās apkārtnē. Līdz ar kara sākumu 24. strēlnieku korpuss izrādījās gandrīz vienīgā kājnieku karaspēka daļa, kas tobrīd atradās Baltijas kara apgabala Rīgas štāba rīcībā. Tā kā Rīgā faktiski nebija karaspēka, lai aizsargātu pilsētu pretinieka pēkšņa desanta gadījumā, jau 22. jūnija vakarā korpuss saņēma rīkojumu sākt 183. strēlnieku divīzijas pārsviešanu uz Rīgu, pārējās vienības atstājot piespiedu bezdarbībā Litenes noietnē.¹² Jau pēc pāris dienām militāro sakaru tīkla sabrukuma apstākļos sazināšanās ar 183. divīziju no Litenes vairs nebija iespējama. Savrupi izvietotās palīgpēku daļas turpmāk saņēma rīkojumus tikai no ziņnešiem vai bez brīdinājuma atbraukušiem virsniekiem. Padomju militārās vadības neizlēmībai bija izšķiroša loma turpmākajās varu maiņas perioda norisēs Vidzemē. Ja latviešu karaspēka daļas saņemtu precīzas pavēles un tiktu nosūtītas uz fronti vai plānotām militārām operācijām, tās, ņemot vērā augsto disciplīnas pakāpi, būtu rīkojumus pildījušas un iesaistītas karadarbībā ar vērmahtu. Tā vietā karavīri un pat virsnieki tika turēti neziņā, kas gan lielā mērā cēlās no vispārējā informācijas telpas sabrukuma kara pirmajās dienās. Bez tam jāņem vērā, ka karavīru uzskatus un psiholoģisko stāvokli ievērojami ietekmēja nesenas atmiņas par 14. jūnija deportācijām un ar tām saistītajām represijām Litenes noietnē, tādēļ liela daļa militārā personāla nebija droša, ka kuru katru brīdi tiks atzīta par neuzticamu un sodīta pēc kara laika likumiem.¹³ Pirmās četras – piecas dienas pēc kara sākuma, nesaņemot atbilstošu rīkojumu no Maskavas vai pazudušās kara apgabala vadības, 24. korpusa komandieri tā arī nespēja izlemt, vai uzskatīt sev padotos latviešu karavīrus par pilntiesīgiem sarkanarmiešiem vai arī tikai iezemiešu karaspēku ar neskaidru statusu.

Rezultātā atsevišķu karavīru dienesta vietas patvaļīga pamešana sākās jau kara otrajā dienā un kļuva par parastu parādību kopš 25. jūnija, kad izplatījās baumas par padomju spēku sakāvi Lietuvā. Neatkarīgi no tā, vai šīm ziņām ticēja, korpusa vadības acīmredzamā

negatīvība organizēt saskaņotus aizsardzības pasākumus lika domāt, ka vērmahta ierašanās var notikt tuvāko nedēļu laikā. Tikai daļa teritoriālā korpusa latviešu karavīru bija gatava apzināti sekot saviem no Krievijas iebrāukušajiem un vietējos apstākļus pilnīgi nepārzinošajiem komandieriem.¹⁴ No 1939. gada padomju armijā tika veikta jebkādu nacionālo karaspēka daļu patstāvības un etnisko īpatnību izskaušana, kas noveda pie daudziem konfliktiem. Krievu valodas nezināšana un acīmredzamā politiskā un etniskā barjera, kas pēc 14. jūnija un it īpaši pēc kara sākuma veidojās starp Krievijas un Latvijas latviešu tautības karavīriem un virsniekiem, neizbēgami padarīja pēdējos apzināti neloyalus padomju režīmam. Tādēļ, 27. jūnijā saņēmuši rīkojumu izvirzīties kaujas pozīcijās, vairums karavīru to darīja negribīgi un ar skaidru apņēmību neizrādīt pretestību vērmahtam. Iepriekšminēto pavēli bija izdevis korpusa komandieris K. Kačanovs pats pēc savas iniciatīvas, pēc tam kad bija pienākušas ziņas par Daugavpils krišanu, un tā paredzēja viņam padoto vienību izvirzīšanos aizsardzības pozīcijās pārdesmit kilometru no Litenes Madonas un Rēzeknes virzienā.¹⁵ Sasnieguši norādītās dislokācijas vietas 28. jūnija rītā, karavīri tika atsaukti no tām jau pēc vienas – divām stundām, ar rīkojumu sagatavoties atkāpšanās pārgājienam austrumu virzienā. Aculiecinieku ziņojumi par tālāko notikumu gaitu atšķiras, taču visi rāda, ka šai brīdī sākās Litenes nometnē dienāšo latviešu militārpersonu masveida spontāna izklišana. Viedokļi nesakrīt tikai par to, vai notika pēkšņa iebēgšana mežā vai arī Latvijā pierakstītie PSRS pilsoņi saņēma korpasa komandiera mutisku atļauju atstāt dienestu un doties mājās. Lai gan pēdējais notikumu gaitas variants ir šķietami neticams un tam nav precedenta Otrā pasaules kara vēsturē, ir pamats domāt, ka tieši tā arī notika un, visdrīzāk, masveida bēgšana no korpasa sākās brīdī, kad tika izsludināta atlaišanas atļauju izsniegšana. Liela daļa karavīru nolēma, ka tas ir triks, kam sekos neuzticamo masveida nošaušana, un uzskatīja par vajadzīgu bēgt.¹⁶ Līdzīga situācija veidojās arī tajās latviešu vienībās, kas jūnija pēdējās dienās atkāpās no Lilastes poligona pa Pleskavas šoseju. Šeit gluži vienkārši notika karavīru izklišana Cēsu un Madonas apriņķa mežos. Līdz ar karavīru masveida bēgšanu jūlija sākumā 24. korpasa 181. divīzijā bija palicis nedaudz vairāk kā 1700 cilvēku – un tā bija beigusī pastāvēt kā kaujasspējīga karaspēka vienība. 183. divīzijā situācija ievērojami atšķīrās, kalpojot par piemēru, kas zināmos apstākļos tobrīd būtu varējis notikt arī citās latviešu karaspēka daļās. Atkāpjoties no Rīgas, 183. divīzija veica organizētu pārgājieni un neizklīda pat pēc sadursmes ar vērmahta priekšposteņiem pie Liepnas.¹⁷ Tā vai citādi, dienestu pametušo šeit bija ievērojami mazāk, un viņi turpināja karot Sarkanās armijas sastāvā.

Šodien ir grūti pateikt, cik latviešu karavīru un virsnieku jūnija – jūlija mijā atradās Vidzemes mežos un kādas bija viņu turpmākās

gaitas. Uzskaitot gan tos, kas aktīvi iekļāvās nacionālo partizānu gaitās, gan arī karavīrus, kuru vienīgā vēlēšanās bija pēc iespējas ātrāk nokļūt mājās un pārdzīvot juku laikus, klejojošo un faktiski deklasēto militārpersonu skaits lēšams aptuveni no četriem līdz septiņiem tūkstošiem. Ļoti daudzi neaizgāja tālu no Litenes un Gulbenes poligoniem, vēlāk veidojot tur īpaši blīvu karavīru kopu pulcēšanās vietas, ne mazums izklīda starp galvenajiem ceļiem no Rīgas uz Gulbeni.¹⁸ Uz dienvidiem no linijas Balvi–Lubāna–Lielvārde–Saulkrasti klejojošu latviešu karavīru kopas šai laikā netika novērotas un līdz ar to neizgāja ārpus Vidzemes. Lielāko daļu šo grupu, kurās bija ap 15–30 vīru, veidoja personiski pazīstami ļaudis, kas pazina cits citu no kopīgā dienesta. Ar retiem izņēmumiem, ja vien viņi nebija bēguši individuāli, ar nolūku dezertēt, šie ļaudis nespēja un nevēlējās atzīt, ka ir jebkādā veidā deklasēti vai zaudējuši agrāko statusu, un turpināja uzskatīt sevi par Latvijas armijas karavīriem ar atbilstošas subordinācijas ievērošanu. Tā kā neviena no 24. korpusa vienībām nebija tikusi iesaistīta tiešā aktīvā karadarbībā vai piedzīvojusi ko radikāli atšķirīgu no parastās dienesta ikdienas, to morālā stāja un attieksme pret likumu ievērošanu arī nebija mainījusies. Ar to 1941. gada vasaras latviešu karavīru grupas radikāli atšķīrās no demoralizētu un sakautu Otrā pasaules kara perioda militārpersonu kopām citās Eiropas valstīs un reģionos, kas izrādīja vardarbīgu attieksmi pat pret saviem tautiešiem un līdzpilsoņiem.

Par izšķirošo faktoru turpmākajā notikumu gaitā kļuva kļūstošo karavīru grupu pārsteidzošā bezpalīdzība jaunajos apstākļos. Latvijas armijas štāba plānotāji 30. gados nebija pielāvuši pat iespēju, ka virsniekiem būs nepieciešama partizānu kara pieredze un prasme izdzīvot bez apgādes ienaidnieka aizmugurē.¹⁹ Ievērojama daļa bēgļu bija kadru virsnieki un apakšvirsnieki, no šī viedokļa minētajās grupās komandsastāva personu īpatsvars bija divreiz vai pat trīsreiz lielāks nekā parasti. Kā personas ar noteiktu sabiedrisko stāvokli virsnieki un virsdienesta karavīri bija pieraduši pie sakārtota, nodrošināta dzīvesveida un, lai cik paradoksāli tas būtu, nejutās spējīgi uzņemties tieši tās grūtības, kuru pārvarēšanu it kā bija apguvuši gadiem ilgi. Neskatoties uz Latvijas teritorijas salīdzinoši nelielajiem izmēriem un daudzu karavīru dzimto māju atrašanos netālu no bēgšanas vietas, gandrīz visas grupas, kas devās tālāk par divdesmit kilometriem no nometnes, pamanījās apmaldīties. Lielākajai daļai bēgļu nebija ne mazākā priekšstata, kā šķērsot purvainas vietas, atrast mežā ūdeni vai noteikt debespuses. Galu galā karavīri parasti darīja to pašu, ko jebkurš apmaldījies 30. gadu Latvijas tūrists, – meklēja mežsarga māju vai jebkuras citas apdzīvotības pazīmes.²⁰ Sākot ar 1. jūliju, reģionā no Raunas līdz Gulbenei bija vērojama aizvien pieaugoša latviešu karavīru iznākšana no mežiem, lūdzot pārtiku no vietējiem iedzīvotājiem. Palīdzība un atbalsts parasti netika liegts sakarā ar armijas un tās pārstāvju

augsto reputāciju neatkarības gados. Sikākas ierindas karavīru grupas, kuru vienīgā vēlēšanās bija doties uz mājām, pakāpeniski plūda Rīgas virzienā, ko sasniedza jūlija pirmās dekādes beigās. Atšķirībā no karadienesta pildītājiem kadru militārpersonām nebija kur bēgt, un tās uzskatīja par labāku nogaidīt varu maiņu, lai pieteiktos kalpot jaunā režīma apstākļos tādā pašā statusā. Tāpēc organizētākās karavīru grupas pieredzējušu virsnieku vadībā necentās doties kaut kur tālāk un apmetās pirmo viesmīlīgāko saimnieku šķūnī vai citā pagaidu mītnē, un pakāpeniski iepazinās ar vietējā pagasta kopienas līderiem, kam attiecībā uz pēkšņi ieradušos karavīru grupu bija savi specifiski plāni.²¹

PAGaidu LATVIEŠU KOMANDANTŪRU IZVEIDOŠANĀS

Ar dažādiem nosaukumiem atjaunotās Vidzemes pagastu pagaidu valdes, sākot ar aptuveni 5. jūliju, sadūrās ar vienu kopīgu problēmu – drošības un kārtības nodrošināšanu. Aizsargu organizācija, kas salīdzinoši veiksmīgi bija pildījusi šo funkciju 20. gados, tagad, pēc padomju režīma represijām, it visur Latvijā izrādīja apjukumu un izpaudās tikai atsevišķu tās biedru pašdarbībā. Pagastu pagaidu līderiem, lai nodrošinātu savu autoritāti, ātri, burtiski pāris dienu laikā, bija jāizveido vai jāatrod labi bruņota vienība, kas spētu padzīt no pagasta teritorijas klejojošus sarkanarmiešus vai jebkādus citus potenciāli bīstamus ļaudis. Pēkšņi ieradušies un gandrīz vienmēr savus ieročus līdzī paņēmušie karavīri atbilda šim uzdevumam labāk nekā jebkurš cits. Jaunās pagastu valdes izveide bezvaras perioda Latvijā parasti bija kompromiss starp tradicionālo eliti un šāda statusa pretendentiem. Pat ja jaunais pagasta līderis vadīja steigā sapulcinātu partizānu vienību, pastāvēja briesmas, ka jebkura pārmērīgi strauja rīcība var beigties ar konfliktu ietekmīgāko dzimtu starpā. Latviešu karavīri, būdami svešinieki, varēja kalpot kā nevainojami šķīrējtiesneši un kārtības uzturētāji, kas tai pašā laikā necentās uzurpēt pagasta iekšējo lietu vadību un, pēc maldīgas iedzīvotāju pārliecības, bija gatavi iesaistīties kaujā ar jebkuriem iebrucējiem.²² Neatkarīgās Latvijas valdībai bija izdevies radīt tik veiksmīgu valsts armijas tēlu, ka jebkura militarizēta civilistu grupa vai partizānu kopa bija gatava nekavējoties atdot vadību un pakļauties personai ar apakšvirsnieka dienesta pieredzi.

Madonas padomju iestāžu evakuācijas laikā ap 28. jūniju personāla apzinātas pret darbības dēļ netika bojāta Madonas radiotranslācijas stacija. Līdz ar Rīgas radiofona darbības atsākšanu 1. jūlijā tā pārraidēs atkal bija iespējams uztvert lielā daļā Vidzemes.²³ No Rīgas nākošie propagandiskie un ar realitāti samērā maz saistītie ziņojumi lika secināt, ka gaidāma Latvijas valsts atjaunošana un bijušie ierēdņi var atgriezties agrākajās darbavietās. Vietējiem iedzīvotājiem tas lika noticēt, ka militārpersonas un aizsargi lauku rajonos un policisti pil-

sētās līdz ar to bauda tādas pašas pilnvaras un tiesības kā neatkarības gados, savukārt paši karavīri nolēma, ka ir nevis klejojošas deklasētas privātpersonas, bet gan valsts varas pārstāvji, kas savās uzturēšanās vietās drīkst ieviest ārkārtēju karastāvokļa jurisdikciju. Gandrīz vienlaicīgi starp 5. un 7. jūliju Cēsīs, Valmierā, Madonā, Alūksnē, Rūjienā, Strenčos, Valkā un vairākos desmitos apdzīvoto vietu šo pilsētu apkārtnē tika izveidotas bijušo karavīru vadītas organizācijas, ko pazina kā apsardzības grupas vai – daudz biežāk – komandantūras.²⁴ Pēdējais nosaukums radās un ieviesās aiz pārliecības, ka vācu karaspēks uzturēsies Latvijā salīdzinoši neilgu laiku un apskatāmā nākotnē nodos pilnvaras vietējās varas pārstāvjiem. Līdz ar to vācu okupācija tika uzskatīta par pārejas periodu, kura laikā kārtības uzturēšanas pienākums Aizsargu organizācijas pašlikvidācijas dēļ pieder armijai.

Latvijā tradicionāli armiju neuzskatīja par institūciju, kas valda un risina ar civilajām problēmām saistītus jautājumus, tādēļ komandantūru sākotnējā veidošanās palika nepamanīta. Mālpupes pagastā uzskatīja, ka viņu komandants ticis ievēlēts tāpat kā citas atjaunotās valdes amatpersonas, Lubānā karavīri drīzāk darbojās kā klejojoša karadraudze un tika uzņemti kā pagasta viesi, Strenčos visi kontakti ar pilsētā ienākušo karavīru vienību notika ar vietējo partizānu vadītāja starpniecību, Limbažos komandantūra vismaz nedēļu darbojās kā pagaidu pašvaldība, izdodot obligātus rīkojumus un piespriežot sodus.²⁵ Tomēr, pat veiksmīgi uzsākot darbību, pēc pašiniciatīvas veidotās latviešu komandantūras, tieši tāpat kā pagastu valdes, nevarēja neapzināties, ka līdz ar jaunās okupācijas varas ienākšanu ir nelegālas un tām nepieciešams legalizēties, saņemot oficiālu jaunās varas pārstāvju akceptu.

Ir pamats domāt, ka vēl pirms kara sākuma vācu armiju grupas "Nord" 101. aizmugures apgabalā tika pieļauta iespēja plaši izmantot bijušo Baltijas valstu armiju virsnieku palīdzību. Acīmredzot bija pat sagatavotas īpašas veidlapas vai izstrādāta lietvedības formula, kas pilnvaroja nejauši sastaptu latviešu virsnieku kā vērmahta oficiālo pārstāvi ar tiesībām veikt jaunajam režīmam lojālu vietējo pašvaldību atjaunošanu. Šādas apliecības pilnīgi noteikti tika izsniegtas uzticības personām Jelgavā, Rēzeknē, Ādažos un Valmierā. Taču vācu militārpārvaldes pārstāvji nebija gaidījuši, ka organizētu un bieži vien politiski motivētu latviešu militāristu var izrādīties tik daudz. Noteiktu instrukciju, ko ar tiem darīt, nebija, un vērmahta attieksme pret padomju dienestu atstājušajiem latviešu karavīriem izrādījās patiesi haotiska un atkarīga no katra konkrētā vācu komandiera vai komandanta patvaļas. Rīgā dienējušie latviešu karavīri, kas devās padoties, tika apšaudīti, un viens pat gāja bojā, Latgalē ienākušās vācu daļas uzskatīja, ka latviešu karavīri neatšķiras no pārējiem sarkanarmiešiem un nogādājami kādā no Austrumprūsijas gūstekņu nometnēm.²⁶ Vienīgi Vidzemē, ja neskaita Madonas un Cēsu apriņķi, vērmahta pārstāvji bija ar mieru pieļaut, ka līdzās

viņu aizmugures dienesta iestādēm pastāv reāli kaujasspējīgas bijušās Latvijas armijas militārās organizācijas. Nacisti noteiktos apstākļos bija ar mieru pieļaut, ka militār pārvaldes periodā vietējo pašvaldību sastāvā ietilpst no bijušajiem partizāniem veidotas bruņotas struktūras, taču tik lielu pielaidību viņi atļāvās tikai Vidzemē un dažos Lietuvas reģionos.

Ja Vidzemes latviešu komandantūru veidošanā būtu iesaistīti tikai zemākā ranga virsnieki, ne augstāk kā kapteiņa pakāpē, tās būtu beigušas savu darbību kā savstarpēji nesaistītu organizāciju kopums līdz ar likvidācijas rīkojumu no vācu aprinča līmeņa komandantūras. Taču statusa zaudētāju vidū bija arī augstāka ranga latviešu militāristi, kuru ambīcijas jaunajos apstākļos bija saistītas ar reālas politiskās varas iegūšanu. Šie cilvēki, tiekoties ar tikko ienākušās vācu militārās administrācijas ierēdņiem, piedāvāja tiem reālu militāru palīdzību, kas ļautu vērmahtam ietaupīt tik nepieciešamās karaspēka rezerves straujam uzbrukumam Igaunijas un Ļeņingradas virzienā. Tā rezultātā vairāki desmiti – visdrīzāk ap 50 – latviešu militārpersonu veidotu un kontrolētu komandantūru tika apvienoti reģionālās struktūrās ar kontroli no viena komandcentra. Kontroli pār šādu militāri administratīvo veidojumu uzņēmās vācu akceptu baudošs cilvēks pulkveža vai pulkveža-leitnanta dienesta pakāpē. Par trim latviešu komandantūru kopu vadības centriem līdz 10. jūlijam kļuva štāba komandantūras Ādažos, Valmierā un Gulbenē. Katra no tām veica savas funkcijas iepriekš noteiktā apgabalā, katra bija atšķirīgi dibināta un veidota, lai kalpotu savam specifiskajam uzdevumam. Pat to līderi bija izteikti dažādi cilvēki, katrs ar savām ambīcijām un realitātes izjūtas pakāpi.

Ādažu komandantūras veidošanas priekšdarbi sākās 30. jūnijā vai, vēlākais, 1. jūlijā, kad šai apvidū sāka pulcēties karavīri un virsnieki no Lilastes poligona un citiem Rīgas un tās apkārtnes militārajiem objektiem.²⁷ Viņu pulcēšanās faktiski tika ignorēta no vietējo iedzīvotāju puses, kas baidījās no sarkanarmiešu atgriešanās. Sastopoties ar vietējo pagastu kopienu pasivitāti, militāristi nolēma ignorēt jebkādas civilas dabas jautājumus un tā vietā tieši iesaistīties karadarbībā vērmahta pusē. Līdz 2. jūlijam Ādažos bija sapulcējies ap 100 no Rīgas un Vidzemes ieradušos latviešu karavīru, un tika nodibināti sakari ar bruņotām grupām Carnikavā, Saulkrastos, Mālpilī un Siguldas apkārtnē. Komandantūras administratīvo vadību un koordināciju starp iepriekšminētajām grupām uzņēmās pulkvedis-leitnants Bišentrops, militārās operācijas – pulkvedis-leitnants A. Reke. Pēdējais izmantoja komandantūras resursus, lai sakoptu spēkus uzbrukumam Limbažiem un tam sekojušajam reidam gar Vidzemes piekrasti līdz Pērnavai.²⁸ Pēc būtības šī reida gatavošana un atbalstīšana bija iecerēta kā galvenais komandantūras pastāvēšanas iemesls. Tiklīdz Reke ar sapulcināto vienību pameta Ādažus, komandantūras efektivitāte acīmredzami mazinājās, un tā turpināja darboties un kontrolēt ievē-

rojamu Rīgas apriņķa austrumdaļas teritoriju tikai tāpēc, ka pagastu valžu veidošanās aizkavējās līdz aptuveni 15. jūlijam un tikai ap šo brīdi vācieši izlēma sākt kontrolēt Pierīgas apkārtni ārpus galvenajiem satiksmes ceļiem. Nav nekādu pierādījumu, ka Ādažu komandantūrai Bišentropa vadībā būtu izveidota noteikta organizācijas struktūra, respektīvi, štābs vai atsevišķas administratīvās nodaļas.²⁹ Tā drīzāk no sākuma līdz galam bija patriarhāli ideālistiska karadraudze.

1941. gada 5. jūlija rītā, redzot, ka padomju amatpersonas un karaspēks pametis pilsētu, Valmieras iedzīvotāji sāka pulcēties pie pasta ēkas un organizēt pilsētas pagaidu valdi. Par spontāni radušās organizācijas līderiem nekavējoties kļuva vairāki virsnieki pulkvežleitnanta Skudruļa vadībā. Dažu stundu laikā Skudrulis izveidoja pagaidu štābu, kas kļuva par pamatu nākamajai Valmieras komandantūrai. Pēcpusdienā Valmierā ar vērmahta izsniegtu pilnvaru ieradās pulkvedis-leitnants J. Jaunsnīķeris, kas uzņēmās komandantūras vadību.³⁰ Izmantojot apriņķa telefona tīklu un savu acīmredzamo autoritāti, Jaunsnīķerim līdz 10. jūlijam izdevās izveidot iespaidīgu reģionālo organizāciju, kas bez Valmieras deva pavēles arī latviešu militārajiem formējumiem Smiltēnē, Strenčos, Rūjienā un Limbažos, tas ir, aptvēra visu Valmieras un pusi Valkas apriņķa teritorijas. Valmieras un tai pakļauto komandantūru funkcijas acīmredzami bija definētas vēl pirms Jaunsnīķera ierašanās Valmierā. Tām bija jāapsargā noliktavas ar kara trofejām, jāveic noklīdušu sarkanarmiešu un bīstamu padomju aktivistu aizturēšana, jāierīko izlūkposteņi, kas brīdinātu vērmahtu par padomju gaisa vai jūras desantiem, un jākalpo kā starpniekiem Valmieras vācu komandantūras rīkojumu nodošanā vietējām civilajām iestādēm un iedzīvotājiem. Lai veiktu šos uzdevumus, Jaunsnīķeris sadalīja Valmieras centrālo latviešu komandantūru vismaz četrās apakšnodaļās.³¹ Štābs acīmredzot telefoniski sazinājās ar visām pakļautajām komandantūrām un koordinēja to darbību. Trīs pārējās apakšvienības darbojās tikai Valmierā un tās apkārtnē – kārtības nodaļa veica sardzes dienestu, drošības nodaļa, ko valmierieši 1941. gada jūlijā kļūdaini uzskatīja par drošības policiju, nodarbojās ar neuzticamo aizturēšanu un aresta vietu uzraudzību, savukārt īpašumu nodaļa informēja apriņķa un pagastu valdes par jaunākajiem vācu norādījumiem administratīvās un saimnieciskās darbības jomā. Cik noprotams, Jaunsnīķeris bija apņēmības pilns komplektēt Valmieras un iespēju robežās arī citu komandantūru personālu tikai no militārpersonām, taču jau ap 10. jūliju sadūrās ar kadru trūkumu.³²

Līdz 10. jūlija vakaram Valmieras apriņķī bija izveidotas desmit latviešu virsnieku vadītas vietējās komandantūras – Ainažu, Limbažu, Alojās, Matīšu, Mazsalacas, Rūjienas, Rencēnu, Mazbrenģuļu, Valmieras iecirkņa un Valmieras pilsētas. Katrā bija paredzēts no 10 līdz 20 vīru liels personāls, taču dalībnieku kopskaits nereti pārsniedza 30 un vairāk.³³

Sākotnēji bija iecerēts arī vietējās komandantūras komplektēt tikai no demobilizētiem karavīriem, taču jau dažu dienu laikā kļuva skaidrs, ka tādu akūti nepietiek un nepieciešams izmantot ne vien aizsargu, bet arī jebkuru vietējo brīvprātīgo palīdzību. Padarīt komandantūras par militārām struktūrvienībām neļāva arī ieroču trūkums. Katras vietējās komandantūras rīcībā bija ne vairāk par trim – četrām nebojātām šautenēm, pārējās bija salūzušas relikvijas no senākiem laikiem, vai arī tām trūka patronu. Bez tam ir pamats domāt, ka vietējo komandantūru spēja informēt Valmieru bija visnotaļ nepietiekama, jo tās vienkārši nespēja aptvert tām formāli pakļauto vairāku pagastu teritoriju. Daudz nopietnāka situācija veidojās Valmierā. J. Jaunsnīķera rīcībā šai pilsētā bija 37 cilvēki, kas pēc dažādu vācu karaspēka daļu pieprasījuma jau ap 12. jūliju galvenokārt tika nodarbināti sardzes dienestā, atstājot novārtā citus komandantūrai sākotnēji uzticētos uzdevumus.³⁴ Turklāt jau pirmajā okupācijas nedēļā vairs nebija skaidrs, kam tieši Jaunsnīķerim jāpakļaujas. Valmieras latviešu komandantūras vadība vismaz līdz jūlija vidum tika veikta no Cēsīm, jo Valmieras vācu komandantūra acīmredzot nodarbojās tikai ar vērmahtu saistītiem jautājumiem. Šādos apstākļos latviešu karavīrus komandēja jebkura Valmierā īslaicīgi izvietojusies vācu karaspēka daļa, it īpaši gaisa spēki, kas apsteidza vērmahtu pamesto karamateriālu krājumu rekvizīcijā. Tieši gaisa spēku prasības pēc vietējiem sargiem radīja kadru krīzi Jaunsnīķera organizācijā.³⁵ Līdz ar vērmahta nostiprināšanos okupētajā Baltijā citas problēmas sekoja jau jūlija vidū.

Lai kļūtu par latviešu komandantu Vidzemes pilsētā, nepietika ar augstu dienesta pakāpi. Jūlija pirmajās dienās bijušais Latvijas armijas pulkvedis A. Krīpens organizēja partizānu vienību Smiltenes apkārtnē un mēģināja veikt uzbrukumus bēgošajiem sarkanarmiešiem. Par neļaimi, viņa vienības sastāvā nebija pieredzējušu karavīru, un gan tādēļ, gan sakarā ar paša Krīpena vājajām zināšanām diversiju organizēšanas jomā šī grupa tika sakauta un izklidināta – un pašam Krīpenam nācās vairākas dienas klejot pa mežiem. Vēlreiz savācis 30 vīru lielu partizānu grupu, 6. jūlija rītā Krīpens ieradās Smiltēnē, kuru tikko bija ieņēmuši partizāni no Valmieras. Smiltēnē Krīpens pasludināja sevi par Vidzemes latviešu spēku komandieri un pieprasīja, lai Jaunsnīķeris un tā vīri viņam pakļaujas.³⁶ Krīpens tā arī nebija izpratis divus patstāvīgas latviešu militārās struktūras organizēšanas priekšnoteikumus 1941. gada vasarā. Pirmkārt, jebkuram potenciālam līderim bija vajadzīgi aktīvi un uzticami atbalstītāji, ja iespējams, ar militāro pieredzi, otrkārt, šādas struktūras pastāvēšanai bija jāsaņem vācu iestāžu atļauja, pierādot savu iespējamo noderīgumu. Krīpenam nebija ne viena, ne otra, un, lai izvairītos no konflikta, Jaunsnīķeris ieteica viņam doties uz Rīgu un tur atrisināt šo jautājumu. Turpmāk Krīpenu gaidīja visai spoža, lai arī nevienmērīga karjera, taču Vidzemē viņš vairs neatgriezās.

Aptuveni 3. jūlijā, pēc tam kad vērmahta uzbrukuma rezultātā padomju spēki pameta Gulbeni un Litenes nometnes apkārtni, kontroli pār pilsētu uz laiku pārņēma latviešu karavīru vienība pulkvežleitnanta K. Aperāta vadībā. Aperāts sākotnēji vēlējās vienīgi atbrīvot iespējami lielāku Latvijas teritorijas daļu no padomju karaspēka klātbūtnes, tādēļ veica partizānu operācijas līdz pat Madonas apkārtni.³⁷ Pēc tam kad ap 8. jūliju Gulbenē tikai izvietota visai augsta statusa vācu komandantūra, kas pret Aperāta darbību izturējās labvēlīgi, viņš nolēma sākt veidot atsevišķu latviešu karaspēka vienību, kura varētu cīnīties frontē kopā ar vērmahtu kā autonomas formējums. Aperāts pielika visas pūles šīs nereālās idejas īstenošanai un pārvērta daļu Gulbenes par kara nometni, formējot no pilsētā palikušajiem latviešu karavīriem rotas, kam viņa plānos ar laiku bija jāpārņem par divīziju. Neskatoties uz Gulbenes latviešu komandantūras samērā niecīgo interesi par notikumiem ārpus pilsētas, tā, būdama lielākā un ietekmīgākā latviešu militārā organizācija plašā apvidū, pievērsa karavīru un partizānu grupu uzmanību. Var secināt, ka Gulbenes komandantūra ar tās vadošo virsnieku starpniecību noteica vismaz Madonas, Alūksnes un Balvu latviešu komandantūru darbību.³⁸ Sev par nelaimi, Aperāts nebija ņēmis vērā, ka viņam nav leģitīmas militāras autoritātes, lai uzspiestu karavīriem savu gribu. Tiklīdz jūlija vidū vācu iestādēs nolēma, ka tām nav vajadzīga no iezemiešu spēkiem veidota karaspēka rezerve ārkārtas situāciju risināšanai, stāvoklis Gulbenē sāka strauji mainīties.

LATVIEŠU KOMANDANTŪRAS 1941. GADA JŪLIJĀ

Ap 1941. gada jūlija vidu Vidzemes karte no latviešu komandantūru darbības viedokļa izskatījās šādi. Apgabalu starp Mālpili un Saulkrastiem joprojām nomināli kontrolēja Ādažu komandantūra, taču tā jau pārdzīvoja savas pēdējās dienas sakarā ar tikko notikušo Rīgas apriņķa pašpārvaldes atjaunošanu un oficiāli neregistrētu formējumu likvidācijas uzsākšanu pilsētā. Valmieras latviešu komandantūrai tikko bija izdevies nodibināt kontroli pār Limbažu latviešu iestādēm, kas aptuveni nedēļu bija pastāvējušas neatkarīgi no visiem.³⁹ Līdz ar to J. Jaunsnīķerim ap 15. jūliju pakļāvās visas latviešu pašvaldības no Vidzemes piekrastes līdz Strenčiem. Lai gan Cēsu vācu komandants bija piešķīris Jaunsnīķerim tiesības pārraudzīt latviešu paš aizsardzības spēkus arī visā Valkas apriņķī, cik noprotams, tas viņam neizdevās sakarā ar Valkas un Alūksnes atrašanos citas vācu komandantūras jurisdikcijā. Pagaidām vēl grūti izprotamu iemeslu dēļ atsevišķas komandantūru sistēmas veidošanās Cēsu un Madonas apriņķī nenotika, latviešu karavīri pilsētās un pagastos šeit tika izklīdināti vai pasludināti par gūstekņiem, nododot militāri policejiskās funkcijas vietējās tradicionālās elites pārstāvju vadītām partizānu vienībām. Cēsu un

Madonas latviešu pilsētu komandantūrās, tāpat kā lielākajā daļā Latvijas apriņķu centru, kadru virsnieki turpināja darbu kā vērmahtam nepieciešami speciālisti atsevišķu šo iestāžu militāro nodaļu vadītāju lomā bez tiešas ietekmes uz apriņķa lietām.⁴⁰ K. Aperāta Gulbenes komandantūrai jūlija vidus bija zvaigžņu stunda, kad šī organizācija bija ietekmīgākais vadības orgāns visām pagastu paš aizsardzības vienībām no Madonas apriņķa līdz Balviem un Alūksnei. Taču 17.–18. jūlijā vācu militārpārvaldes attieksme pret jebkādiem latviešu bruņotajiem formējumiem pēkšņi kļuva stipri atšķirīga.

17. jūlijā Rūjienas vācu komandants izsauca pie sevis Rūjienas latviešu komandantu kapteini Aueru un izteica viņam nopietnu brīdinājumu. Spriežot pēc ziņojuma, ko Auers nekavējoties nosūtīja uz Valmieru J. Jaunsnikerim, vācu komandants paziņojis viņam, ka latviešu militāro iestādi nedrīkst saukt par komandantūru, jo pilsētā tāda var būt tikai viena. Latviešu formējumiem Rūjienā turpmāk lika dēvēties par paš aizsardzības spēkiem, brīdinot, ka dalībnieku lentes un apliecības turpmāk izsniegs tikai vācu komandantūra.⁴¹ Šo dienu faktiski var uzskatīt par latviešu komandantūru sistēmas likvidācijas sākuma brīdi Vidzemē. Jau nākamajā dienā Gulbenes vācu komandants izlēma piekrist vairāku latviešu karavīru lūgumiem ļaut viņiem doties mājās un pretēji K. Aperāta prasībām, kurš vēlējās redzēt šos ļaudis sev pakļautā latviešu divīzijā, sāka masveidā izsniegt apliecības, ka vērmahts neuzskata latviešu karavīrus par karagūstekņiem. Līdz jūlija beigām daudzi simti cilvēku no Gulbenes izklīda pa visu Latviju, atgriežoties mājās.

Līdz ar latviešu komandantūru pakāpenisku pārveidošanu apriņķa policijas iestādēs Vidzemes pilsētās beidzās komandantūru darbinieku slepenās patvaļas laiks. Līdz jūlija beigām Valmierā un citos apriņķu centros tā arī līdz galam nesaprata, ka gandrīz mēnesi pilsētu formāli pārvaldījusi karavīru grupa. Vietējie iedzīvotāji uzskatīja dažādās komandantūru nodaļas par atsevišķām organizācijām, būdami pārliecināti, ka Valmieras latviešu komandantūras drošības nodaļa arī ir drošības policija. Pat ļaudis ar personiskiem sakariem komandantūru struktūrās, kas 1941. gada jūlijā guva praktisku labumu no šīs pazīšanās, ne toreiz, ne arī pēc kara nevarēja saprast, ar kādu organizāciju patiesībā ir sadarbojušies.⁴² Militārpersonas neiederējās ne pašvaldību, ne centrālajās Latvijas varas struktūrās. Mūsu zemē nebija militāro huntu tradīcijas un virsniekam, kas vēlējies piekopt politisko karjeru, pēc vispārpieņemta viedokļa vispirms bija jādemobilizējas un jāgūst panākumi civilajā dzīvē. Tieši tāpēc Vidzemes komandantūru vadītāju acīmredzamās ambīcijas un cerības, ka vērmahts drīz pametīs Latviju un viņi tiks uzaicināti to vadīt jaunas, no virsniekiem un ģenerāļiem izveidotas valdības sastāvā, bija absolūti veltīgas. Lai cerētu uz karjeru jaunās okupācijas varas apstākļos, viņiem nācās doties karā uz Austrumu fronti, kas galu galā deva tiem vienīgi izvēli starp bojāeju un vilšanos uz atlikušo mūžu.

ATSAUCES

- ¹ *Ezergailis A.* Holokausts vācu okupētajā Latvijā: 1941–1944. – Rīga, 1999. – 190., 191. lpp.
- ² *Ezergailis A.* Pašaizsardzības komandantūru loma holokaustā // Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā. – Stokholma, 2000. – 201., 202. lpp.
- ³ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 1423. f., 1. apr., 9. l., 37. lp.
- ⁴ Turpat, 2. l., 92. lp.
- ⁵ *Biezais H.* Nacionālie partizāni // Kara Invalīds. – 1984. – Nr. 29. – 15., 16. lpp.
- ⁶ *Dribins L.* Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 4. sēj.). – Rīga, 2001. – 116. lpp.
- ⁷ *Krastiņš K.* Lubānas mežos // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1985. – Nr. 5; 1986. – Nr. 1; *Simsons J.* Vorkutas gūstekņa stāsts. – Vaidava, 1965.
- ⁸ Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. – Toronto, 1970. – 1. sēj. – 271., 272. lpp.
- ⁹ *Vestermanis M.* Tā rīkojās vērmahts. – Rīga, 1973. – 94., 95. lpp.
- ¹⁰ *Ezergailis A.* Holokausts vācu okupētajā Latvijā: 1941–1944. – 190. lpp.
- ¹¹ *Urtāns A.* Ebreju tautības civiliedzīvotāju slepkavošana Valmieras apriņķī (1941. gada vasara–rudens) // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 8. sēj. – Rīga, 2003. – 235.–252. lpp.
- ¹² *Strods H.* Sarkanarmijas haotiskā atkāpšanās no Latvijas (1941. gada 22. jūnijs – 5. jūlijs) // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2001. – Rīga, 2002. – 62. lpp.
- ¹³ *Rutks V.* No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos // Karakalps. – Rīga, 2002. – 33., 34. lpp.
- ¹⁴ *Blaževics I.* Latvijas armijas iznīcināšana // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1962. – Nr. 3. – 21., 22. lpp.
- ¹⁵ *Strods H.* Sarkanarmijas haotiskā atkāpšanās .. – 66. lpp.
- ¹⁶ *Krastiņš K.* Lubānas mežos // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1985. – Nr. 5. – 34. lpp.
- ¹⁷ *Strods H.* Sarkanarmijas haotiskā atkāpšanās .. – 70. lpp.
- ¹⁸ *Rutks V.* No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos. – 34. lpp.
- ¹⁹ *Krastiņš K.* Lubānas mežos. – 34.–36. lpp.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ *Simsons J.* Vorkutas gūstekņa stāsts. – 106. lpp.
- ²² *B. A.* Traģiskais gads // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1970. – Nr. 3. – 22. lpp.
- ²³ Hallo Latvija. – 1941. – 15. jūl. – 2. lpp.
- ²⁴ Valmierietis. – 1941. – 5. jūl. – 1. lpp.
- ²⁵ *Plūme B.* Limbažu stāsti // Auseklis. – 2000. – 23. sept.
- ²⁶ LVVA, 6962. f., 2. apr., 3. l., 16. lp.
- ²⁷ Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. – 1. sēj. – 271., 272. lpp.
- ²⁸ *Plūme B.* Limbažu stāsti. – Limbaži, 2003. – 116., 117. lpp.
- ²⁹ *Dreimanis T.* Straumē ierautie. – Rīga, 2002. – 33. lpp.
- ³⁰ Valmierietis. – 1941. – 12. jūl.
- ³¹ LVVA, 1423. f., 1. apr., 12. l., 3. lp.
- ³² Turpat, 13. lp.
- ³³ Turpat, 3. lp.
- ³⁴ Turpat, 16. lp.
- ³⁵ Turpat, 2. l., 8. lp.
- ³⁶ Smiltenietis. – 1942. – 6. marts.
- ³⁷ *B. A.* Traģiskais gads. – 22., 23. lpp.
- ³⁸ Turpat.

³⁹ *Plūme B.* Limbažu stāsti. – 119. lpp.

⁴⁰ Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. – 2. sēj. – 25. lpp.

⁴¹ LVVA, 1423. f., 1. apr., 9. l., 9. lp.

⁴² *Freimanis J.* Ar naidu sirdī. – Rīga, 1995. – 87. lpp.

Juris Pavlovičs

LATVIAN COMMANDANTURES IN THE REGION OF VIDZEME DURING THE PERIOD OF THE NAZI GERMAN MILITARY ADMINISTRATION

Summary

The establishment of a commandanture system by the new occupying power is a well known fact of the modern history and was widely applied during WWII. Lithuania and one third of the territory of Latvia were exceptions of this rule – here two parallel commandanture systems – German and native – existed together at least for a month. The reasons why Nazis allowed the formation of any native forces and gave them some administrative power are complicated but understandable.

By the end of the first week of the Russo–German war the 24th Rifleman Corps of the Red Army or, in other words Territorial Corps of the former army of the independent Republic of Latvia instead of being sent to the front were largely disbanded. Up to 7000 former soldiers and commanders wandered through the forests of the north-eastern Latvia (Vidzeme) without apparent purpose. Having kept their weapons and still obeying military discipline and the basic laws of the country, these men were quickly approached by representatives of local self-governing bodies who needed able-bodied soldiers to help protect their respective territories from incursions of stray supporters of the soviet regime.

These armed groups who had no proper political or legal experience organised around institutions well known among themselves – commandantures. At least fifty Latvian military commandantures of different size were established in Latvia by the middle of July 1941, and the former soldiers of the Territorial Corps joined them regardless of the fact that they had no permission to do so and their proper army no longer existed. Nazi German military administration, due to some military problem and temporary lack of reserves, was lenient in this case and even supported organising of these men in larger structures or, as in this case, clusters of small Latvian rural commandantures around a larger one usually in a district town. This honeymoon relationship between Germans and Latvian military men did not last long. Around 20 July 1941 the Nazi occupation rule in the region of Vidzeme was established strongly enough to begin gradual closure of Latvian commandantures.